

NAZWY GOSTYŃSKICH ULIC W CZASACH PRUSKICH I W OKRESIE II WOJNY ŚWIATOWEJ

Choć Gostyń, jako miasto, ma blisko 740-letnią historię, to wiedza o nazwach jego ulic na przestrzeni wieków jest nadzwyczaj skromna. Przeglądając i analizując dostępne dokumenty sprzed roku 1920, badacze nie natknęli się dotąd na jakiegokolwiek plany zawierające nazwy ulic czy też na wykazy nazw. Znacznie więcej wiadomo o nazwach ulic po roku 1945. Ale to już pole do oddzielnych badań...

Wzrost zainteresowania nazewnictwem ulic wiąże się z faktem, iż z roku na rok zwiększa się liczba osób szukających swych przodków. Prowadzenie badań genealogicznych staje się dla wielu prawdziwą pasją, zwłaszcza po osiągnięciu pierwszych sukcesów. Jest o nie o tyle łatwiej niż jeszcze kilka czy kilkanaście lat temu, bo coraz powszechniejsza jest dostępność zeskanowanych zasobów archiwalnych, zwłaszcza akt stanu cywilnego, w internecie. Problemy pojawiają się, gdy dokumenty pochodzą z czasów pruskich lub z okresu II wojny światowej. Jako że obowiązywały wówczas nazwy w języku niemieckim, nierzadko istnieją rozbieżności w ich interpretacji i w przypisaniu im konkretnej lokalizacji. Ponieważ niektórzy hobbyści próbują dotrzeć pod znaleziony w dokumentach adres, bardzo przydatne wydaje się uporządkowanie wiedzy w tym zakresie.

Wyrywkowej wiedzy o nazwach ulic w czasach pruskich dostarczyła ówczesna prasa, zwłaszcza urzędowa, oraz protokoły z posiedzeń władz miasta. Z lektury gazet można wnioskować, że równolegle używano zarówno polsko-, jak i niemieckojęzycznych nazw ulic. Najważniejsze obwieszczenia i akty prawa miejscowego publikowane były w prasie przez wiele lat w obu językach, ale z intensyfikacją polityki germanizacyjnej zmniejszała się liczba tekstów w języku polskim. Mimo to w części ogłoszeń i reklam zachowano dwujęzyczność. Zarówno w nich, jak i w nekrologach pojawiały się sporadycznie nazwy ulic. Najczęściej można tylko przypuszczać, o jaką lokalizację chodzi – głównie w oparciu o nazwiska mieszkańców lub o to, że nazwa ulicy... stosowana jest do dziś. Żadnego wykazu jednakże dotychczas nie znaleziono.

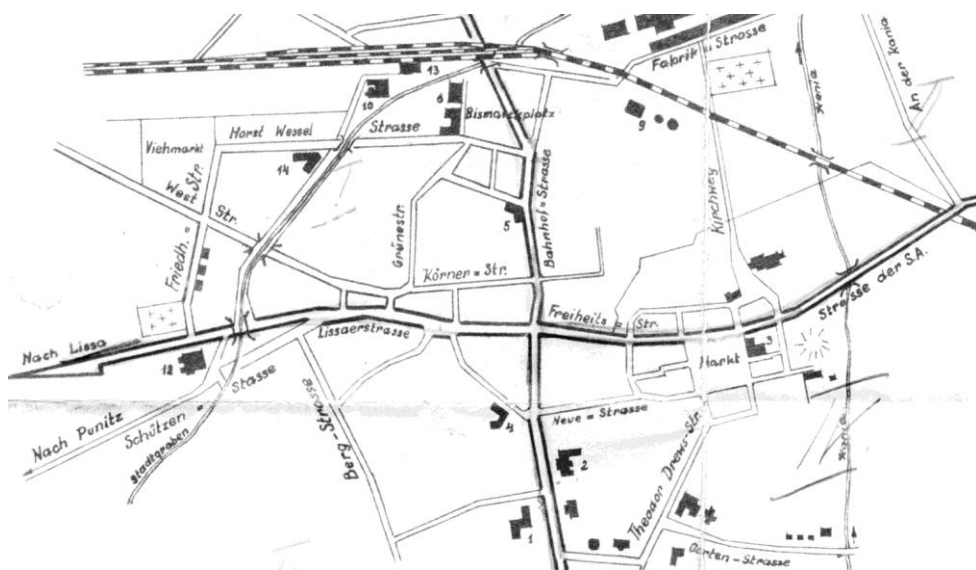
Chronologicznie pierwszym źródłem wiedzy na ten temat jest publikacja w piśmie „Orędownik Gostyński”. Źródło wypada uznać za wiarygodne, jako że za dział urzędowy – jak informowano w winiecie – odpowiadał Urząd Ziemiański w Gostyniu. 12 lutego 1920 roku w rubryce „Kronika miejscowa” gazeta zamieściła wykaz ulic w mieście, podając ich nazwy w wersji dotychczasowej (najczęściej niemieckojęzycznej) i przypisując im nazwę „teraźniejszą polską”. Zestawienie zawiera nazwy 29 ulic i placów. W tabeli poniżej – lista z „Orędownika Gostyńskiego” uzupełniona o współczesną nazwę.

Nazwa pruska	Nazwa polska (1920)	Nazwa obecna
Bahnhofstrasse	Kolejowa	Kolejowa
Lissaerstrasse (od Rynku do Kolejowej)	Św. Ducha	1 Maja
Lissaerstrasse (pozostałość)	Leszczyńska	Powstańców Wielkopolskich (do Ronda Czarnego Legionu) Leszczyńska (od Ronda w stronę Leszna)
Klosterstrasse	Klasztorna	Jana Pawła II
Dolziger Strasse	Poznańska	Poznańska
Entenstrasse	Kacza	Kacza
Kröbener Strasse	Trzeciego Maja	Wrocławska
Grünestrasse	Zielona	Zielona
Weberstrasse	Tkacka	Tkacka
Schlachthausstrasse	Nad Kanią	Nad Kanią
Fabrikstrasse	Fabryczna	Fabryczna
Breitestrasse	Szeroka	Wiosny Ludów
Neuestrasse	Nowa	ks. Franciszka Olejniczaka
Baderstrasse	Łaziebna	Łazienna
Feldstrasse	Polna	Polna
Schlossbergstrasse	Podzamcze	Podzamcze
Schlossstrasse	Zamkowa	Zamkowa
Mühlenstrasse	Młyńska	Młyńska
Mühlenweg	Młynarska	Młynarska
Nowewrota	Nowe Wrota	Nowe Wrota
Kirchstrasse	Kościelna	Kościelna
Wasserstrasse	Łąkowa	Łąkowa
Nassegasse	Wąska	Wąska
Am Bahnhof	Przy Dworcu	Przy Dworcu
Kirchplatz	Przy Farze	Przy Farze
Markt	Rynek	Rynek
Schützenstrasse	Strzelecka	Strzelecka
Viehmarkt	Targowisko	Plac Karola Marcinkowskiego

Z chwilą zajęcia Gostynia przez Niemców we wrześniu 1939 roku zaczęto posługiwać się nazwami niemieckojęzycznymi. Często były one zbieżne z tymi, które stosowano za czasów pruskich. W niektórych przypadkach dokonano jednak zmian. W jakim trybie? Tego nie wiadomo. Można podej-

rzewać, że, podobnie jak miało to miejsce w Poznaniu, był to efekt wydania przez niemiecką administrację cywilną 29 września 1939 roku poufnych wytycznych, w myśl których miało nastąpić szybkie zniemczenie wszystkich miejscowości, w pierwszej kolejności poprzez zmianę oznakowania. Historycy twierdzą, że istniał w tym zakresie spory chaos i samowola. Niemieccy osadnicy wprowadzali nowe nazwy miejscowości we własnym zakresie, często nie informując władz administracyjnych o swoich pomysłach. Niewykluczone, że podobna sytuacja dotyczyła również nazw ulic. Kwestię nazewnictwa miejscowości uporządkowano ostatecznie dopiero w roku 1943, kiedy to 18 maja opublikowane zostało zarządzenie namiestnika Rzeszy w Kraju Warty. Na temat uregulowania nazewnictwa ulic źródła milczą.

Niestety, z tego okresu również nie zachował się żaden spis gostyńskich ulic. Także w archiwach nie natrafiono dotąd na jakikolwiek wydany przez okupanta dokument zawierający nazwy ulic. W zasobach Muzeum w Gostyniu znajduje się tylko, zarejestrowany pod sygnaturą 1580, uproszczony plan miasta sporządzony w roku 1941 w Miejskim Urzędzie Budowlanym (*niem.* Stadtbauamt). Zaznaczono na nim między innymi nazwy głównych ulic oraz lokalizację ważniejszych obiektów.

Plan Gostynia z roku 1941 (fragment)

W dyspozycji administracji samorządowej powiatu gostyńskiego i gminy Gostyń jest natomiast sporządzone już po wojnie zestawienie, zawierające 40 niemieckojęzycznych nazw gostyńskich ulic i placów w wersji używanej pod koniec II wojny światowej. Zawiera ono także ich polskie odpowiedniki z okresu powojennego. Odreśny wykaz opracowany został przez geodetów na własne potrzeby, ale przydatny jest także w wydziale spraw

obywatelskich. Nie wiadomo, w którym roku powstał, jednak adnotacje wskazują, że miało to miejsce już po zmianach nazw ulic dokonanych przez władze komunistyczne.

Poniższa tabela stanowi odzwierciedlenie obu źródeł, tj. planu z roku 1941 oraz powojennego skorowidza.

Nazwa niemiecka (do roku 1945)	Nazwa polska (po roku 1945)	Nazwa obecna
Adolf-Hitler-Strasse	Juliana Marchlewskiego	Wrocławska
Admiral-Scheer-Strasse	Przy Dworcu	Przy Dworcu
Alt-Gostinger-Strasse	Starogostyńska	Starogostyńska
Am Stadtgraben	Nad Polskim Rowem	Mostowa
An der Kania	Nad Kanią	Nad Kanią
Baderstrasse	Łazienna	Łazienna
Bahnhofstrasse	Kolejowa	Kolejowa
Bäckerstrasse	Kacza	Kacza
Bergstrasse	Górna	Górna
Bismarckplatz	Plac Karola Marcinkowskiego	Plac Karola Marcinkowskiego
Breitestrasse	Wiosny Ludów (wcześniej Szeroka)	Wiosny Ludów
Fabrikstrasse	Fabryczna	Fabryczna
Feldstrasse	Polna*	Polna
Freiheitstrasse	1 Maja	1 Maja
Friedhofstrasse	Parkowa	Parkowa
Gartenstrasse	Ogrodowa	Ogrodowa
Gerichtsstrasse	Sądowa	Sądowa
Grenzstrasse	Graniczna	Graniczna
Grünestrasse	Zielona	Zielona
Horst-Wessel-Strasse	Gen. Karola Świerczewskiego	Bł. Edmunda Bojanowskiego
Kirchstrasse	Kościelna	Kościelna
Kirchplatz	Plac Kościelny** [Przy Farze]	Przy Farze
Kirchweg	***	Lipowa
Klosterweg	Droga do Klasztoru	Droga do Klasztoru
Körnerstrasse	Zjednoczonego Ruchu Ludowego	Wincentego Witosa
Kurzestrasse	Krótką	Krótką
Lissaerstrasse	Powstańców Wielkopolskich	Powstańców Wielkopolskich (do Ronda Czarnego Legionu), Leszczyńska (od Ronda w stronę Leszna)
Markt	Rynek	Rynek
Mühlenstrasse	Młyńska	Młyńska
Mühlenweg	Młynarska	Młynarska
Neustrasse	Feliksa Dzierżyńskiego	ks. Franciszka Olejniczaka
Posenerstrasse	Poznańska	Poznańska
Ritterstrasse	Boczna	Boczna
Schlossbergstrasse	Góra Zamkowa** [Podzamcze]	Podzamcze

Nazwa niemiecka (do roku 1945)	Nazwa polska (po roku 1945)	Nazwa obecna
Schlosstrasse	Zamkowa	Zamkowa
Schützenstrasse	Strzelecka	Strzelecka
Strasse der S.A.	Wolności	Jana Pawła II
Theodor-Drewns-Strasse	Nowe Wrota	Nowa Wrota
Weberstrasse	Tkacka	Tkacka
Weststrasse	Polna*	Polna
Wiesenstrasse	Łąkowa	Łąkowa

*) Z planu wynika, że ul. Polna, na odcinku od dzisiejszej ul. Mostowej w kierunku zachodnim, nazywała się Weststrasse; na odcinku od ul. Zielonej do ul. Mostowej była to więc zapewne Feldstrasse.

**) Prawdopodobnie są to błędy autora powojennego skorowidza. Podane nazwy (Plac Kościelny, Góra Zamkowa) są dosłownym tłumaczeniem nazw niemieckich. Po wojnie przywrócono zaś nazwy stosowane w okresie międzywojennym – podano je w nawiasie kwadratowym.

***) Nazwa Kirchweg pojawia się wyłącznie na planie z 1941 roku. Ulicy takiej nie ma w powojennym skorowidzu.

Zaprezentowane powyżej zestawienia stanowią jedynie próbę uporządkowania niezwykle skromnego materiału źródłowego dotyczącego stosunkowo krótkiego okresu w dziejach miasta. Może materiał ten stanie się zachętą dla językoznawców i regionalistów do przygotowania kompleksowej pracy poświęconej nazwom gostyńskich ulic?

Jak twierdzi prof. dr hab. Kwiryna Handke z Polskiej Akademii Nauk, od lat specjalizująca się w nazewnictwie miejskim, jest ono „szczególnym zapisem dziejów miasta, a tym samym niewątpliwy jest jego status niematerialnego zabytku, który powinien podlegać takiej samej ochronie jak zabytki materialne”. Czy zatem nie byłoby zasadne, aby Gostyń zyskał nazewniczą monografię? Warto zadbać, aby taka praca zawierała nie tylko wykazy obecnych i dawnych nazw ulic wraz z objaśnieniem ich etymologii, ale także analizę poprawności językowej i fleksji tych nazw oraz omówienie uwarunkowań przemian zachodzących w nazewnictwie.